

- hort of Filipino Women. *Geriatrics*, 4(1), 12.
- Weiland, T. J., Hadgkiss, E. J., Jelinek, G. A., Pereira, N. G., Marck, C. H., & van der Meer, D. M. (2014). The association of alcohol consumption and smoking with quality of life, disability and disease activity in an international sample of people with multiple sclerosis. *Journal of the Neurological Sciences*, 336(1-2), 211-219.
- World Health Organization. (2019). Global action plan for the prevention and control of noncommunicable diseases 2013–2020.
- Wu, F. L., Tai, H. C., & Sun, J. C. (2019). Self-management experience of middle-aged and older adults with type 2 diabetes: A qualitative study. *Asian nursing research*, 13(3), 209-215.
- Zhang, K., Zhang, W., Wu, B., & Liu, S. (2020). Anxiety about aging, resilience and health Status among Chinese older adults: Findings from Honolulu and Wuhan. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 88, 104015.

مقایسه اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود به مریبان و والدین کودکان پیش دبستانی بر نظریه ذهن آنان

مریم سلیمانی حمیدی نژاد^۱

زهره موسی زاده^۲

خدیدجه ابوالمعالی الحسینی^۳

عبدالحسن فرهنگی^۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف مقایسه اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود به مریبان و والدین کودکان پیش دبستانی بر نظریه ذهن آنان در شهر تهران در سال ۱۳۹۸ انجام شد. پژوهش حاضر، از نوع پژوهش کاربردی تصادفی کنترل شده با دو گروه آزمایشی و پیگیری و با استفاده از گمارش تصادفی آزمودنی‌ها در گروه‌های آزمایشی و کنترل بود. جامعه آماری پژوهش را کلیه مریبان و والدین کودکان مقطع پیش دبستانی شهر تهران تشکیل دادند که از بین آنها، ۶۰ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به طور تصادفی در دو گروه آزمایش (هر گروه ۲۰ نفر) و یک گروه کنترل (۲۰ نفر) گمارده شدند. گروه آزمایش اول آموزش مهارت‌های اجتماعی به مدت ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای و گروه آزمایش دوم آموزش مدیریت خود نیز ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای تحت آموزش قرار گرفتند و گروه کنترل در لیست انتظار ماندند. ابزار مورد استفاده در پژوهش حاضر شامل نظریه ذهن (استیرنمن، ۱۹۹۴) بود که در دو مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون مورد استفاده قرار گرفت. تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از اجرای پرسشنامه از طریق نرم‌افزار SPSS-۷۱۹ در دو بخش توصیفی و استنباطی (تحلیل کوواریانس تک متغیره و چندمتغیره، تحلیل واریانس با اندازه‌گیری مکرر) انجام گرفت. یافته‌ها نشان داد که هر دو مداخله به کار رفته در این پژوهش می‌توانند به طور معناداری نظریه ذهن در کودکان پیش دبستانی را بهبود بخشند. همچنین اثر آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود بر افزایش نظریه ذهن در طول زمان معنادار بوده است. بنابراین می‌توان برای بهبود نظریه ذهن در کودکان پیش دبستانی از این خدمات آموزشی در مراکز پیش دبستانی بهره جست.

واژه‌های کلیدی: نظریه ذهن، مهارت‌های اجتماعی، مدیریت خود، کودکان پیش دبستانی

۱. دانشجوی دکتری روان‌شناسی تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Maryam.soleimani1981@gmail.com

۲. دکتری روانشناسی رشد، دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران. (moosazadeh@isu.ac.ir)

۳. دانشیار گروه روان‌شناسی، واحد رودهن، دانشگاه آزاد اسلامی، رودهن، ایران (abolmaalialhoseyni@yahoo.com)

۴. استادیار گروه روان‌شناسی، واحد تنکابن، دانشگاه آزاد اسلامی، تنکابن، ایران (abdolhassanfarhangi@yahoo.com)

مقدمه

سال‌های پیش از دبستان، به دلیل شکل‌گیری پایه‌های شخصیت کودک یکی از مهمترین دوره‌های رشد بشمار می‌آید و آنچه در این دوران رخ می‌دهد، به طور اساسی بر فرآیند تربیت کودک در دوره‌های بعدی نیز تاثیر گذر است. در این دوران می‌توان با تقویت فرایند جامعه‌پذیری کودکان، بنای یک زندگی سالم و سعادت‌مندانه را برای نسل آینده پایه‌گذاری کرد. اهمیت توجه به شناسایی و شکوفایی استعداد‌های کودکان با احترام به تفاوت‌های فردی آنها با یکدیگر، نقش بی‌بدیل و شایان توجهی در زمینه‌سازی برای رشد همه‌جانبه کشورمان در عرصه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اخلاقی و اقتصادی دارد. روان‌شناسان و متخصصان حوزه رشد کودک به دلیل اهمیت بیش از حد این دوره از رشد انسان، تاکید زیادی بر همه‌جانبه‌نگری در ابعاد مختلف رشدی (فیزیکی، شناختی، هیجانی، اجتماعی و اخلاقی) نموده‌اند (تبریزی، ۱۳۹۶). نتایج برخی از پژوهش‌ها نشان داد که پسران در مقایسه با دختران بیشتر مبتلا به اختلالات عاطفی رفتاری هستند (لسی، روجوسکی، گرگ و جئونگ^۱، ۲۰۱۵). بر اساس آخرین نسخه تجدید نظر شده راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی بسیاری از اختلالات روانشناختی در ارتباط با اختلالات عاطفی رفتاری کودکان است. عوامل متعددی در شکل‌گیری اختلالات عاطفی رفتاری شناسایی شده است که از آن جمله است: عوامل روانی-اجتماعی، شناختی، محیطی، اما جدیدترین تبیین‌ها توسط نظریه پردازان تئوری ذهن ارائه گردیده است (برنگوئر، میراندا، کلومر، بیاکسیولی و روسلو^۲، ۲۰۱۸). تئوری ذهن یکی از جنبه‌های شناخت اجتماعی است که ناظر بر توانایی درک این موضوع است که دیگران واجد حالت‌های ذهنی ای هستند که می‌تواند با حالت‌های ذهنی خود فرد یا واقعیت متفاوت باشد و این که اعمال انسان به وسیله حالست‌های ذهنی درونی مانند باورها، امیال و مقاصد برانگیخته می‌شود (رابینوویتز، پربت، سونگ، ژانگ، اسلامی و بتونیک^۳، ۲۰۱۸). نظریه ذهن برای درک این که چگونه افراد در یک موقعیت مشابه به رغم داشتن تجربه مشابه، می‌توانند حالت‌های ذهنی متفاوتی داشته باشند ضروری است (مورای، جانستون، کونان، کر، اسپین^۴ و همکاران، ۲۰۱۷). در واقع تئوری ذهن به طور گسترده‌ای برای طیف وسیعی از توانایی‌های ذاتی انسان برای گسترش درک اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد (اسچافسما، پفاف، اسپونت و آدلفز^۵، ۲۰۱۵). در دیدگاه تئوری ذهن اعتقاد بر این است که کودکان با مشکلات عاطفی رفتاری به جهت پردازش اطلاعات خاص، از دریافت احساسات دیگران، پیش‌بینی رفتار دیگران و تنظیم رفتار خود بر اساس رفتار دیگری عاجز هستند و قادر به همدلی با دیگران نیستند و شواهدی وجود دارد که اختلالات سلوک و شخصیت‌های پرخاشگر در نظریه ذهن نقص دارند (اوندوباک، کیلنر و فریستون^۶، ۲۰۱۷). یکی از نتایج احتمالی ضعف در نظریه ذهن، طرد همسالان، ارتباط ضعیف و مشکلات عاطفی رفتاری است (بایزیدی، ۱۳۹۲). اما برخی مطالعات نشان داده‌اند که برخلاف تصور معمول، تئوری ذهن پیشرفته تضمین‌کننده موفقیت اجتماعی نیست و مطالعات انجام گرفته بر روی کودکان دارای مشکلات رفتاری نشان می‌دهد که این کودکان از توانایی ذهن خواهی خود، در زمینه دروغ‌گویی، تقلب، قلدری و پرخاشگری استفاده می‌کنند (کانتین، گنادینگر، گالوی، هسنون مکلونیز و هیوند^۷، ۲۰۱۶). مبتنی بر تبیین‌های مذکور، چنین به نظر می‌رسد که بررسی‌های اندک و متناقضی

1. Lee, Rojewski, Gregg & Jeong
2. Berenguer, Miranda, Colomer, Baixauli & Roselló
3. Rabinowitz, Perbet, Song, Zhang, Eslami & Botvinick
4. Murray, Johnston, Cunnane, Kerr, Spain
5. Schaafsma, Pfaff, Spunt & Adolphs
6. Ondobaka, Kilner & Friston
7. Cantin, Gnaedinger, Gallaway, Hesson-McInnis & Hund

درباره رابطه نقص در تئوری ذهن و مشکلات عاطفی رفتاری کودکان وجود دارد (وینتر، اسپنگلر، برومیپهل، سینگر و کانسک^۱، ۲۰۱۷).

بنابراین، سال‌های پیش از دبستان، به دلیل شکل‌گیری پایه‌های شخصیت کودک یکی از مهمترین دوره‌های رشد بشمار می‌آید و آنچه در این دوران رخ می‌دهد، به طور اساسی بر فرآیند تربیت کودک در دوره‌های بعدی نیز تاثیرگذر است. شکل‌گیری شخصیت بر پایه این فرآیند، نیازمند تجهیز کودک به توانمندی‌های مورد نیاز دارد که این امر از طریق آموزش مهارت‌های اجتماعی توسط والدین و مربیان صورت می‌گیرد. مهارت‌های اجتماعی مجموعه‌ای از توانایی‌ها است که زمینه‌سازگاری و رفتار مثبت و مفید را فراهم می‌آورند و این توانایی‌ها فرد را قادر می‌سازند تا مسئولیت نقش‌های مختلف اجتماعی را بپذیرد و بدون لطمه زدن به خود و دیگران با خواست‌ها، انتظارات و مشکلات زندگی به ویژه در حوزه روابط بین فردی به شکل موثرتری مواجه شود. مهارت‌های مورد نیاز زندگی به منظور ایجاد و تقویت روابط بین فردی مناسب، پذیرش و انجام مسئولیت‌های زندگی، قدرت حل مساله و تصمیم‌گیری، حل تعارضات و کشمکش‌ها بدون توسل به اعمال خشونت‌آمیز و غنای روابط انسانی صورت می‌گیرد (موسی زاده، سلطانی نژاد و محسن زاده، ۱۳۹۷). روند اجتماعی شدن در سال‌های اولیه کودکی با سرعت زیادی رشد می‌یابد. کودکان در این دوران که سرآغاز شکل‌گیری‌های بسیاری است تا حدود زیادی در نتیجه روش‌های تقویت‌آمیزی که انواع مختلف رفتارهای اجتماعی را ترغیب نموده و یا متوقف می‌نماید، جامعه پذیر و اجتماعی می‌شوند (شی، لین و ایکسی^۲، ۲۰۱۶). بنا به نظر تاپیا-گویتیز و کوبو-دلگادو^۳ (۲۰۱۵) مهارت‌های اجتماعی^۴ در سال‌های اولیه کودکی بهتر یاد گرفته می‌شود و اثرات بیشتری بر زندگی فرد دارد و کودکانی که مهارت‌های فردی^۵ و اجتماعی را فرا گرفته‌اند در ایجاد رابطه با همسالان و یادگیری در محیط آموزش موفق‌تر از کودکانی هستند که فاقد این مهارت هستند. یکی از وظایف اجتماعی کودکان فراگرفتن مهارت در ایجاد رابطه متقابل و موفق با همسالان است. کودکان از طریق تعامل با همسالان رفتارهایی مانند رعایت نوبت، مشارکت، همکاری، توجه به نظر دیگران و کنترل خشم را فرا می‌گیرند (کازدین^۶، ۱۳۸۹؛ کیت و لکوالیر^۷، ۲۰۱۴). نتایج پژوهش‌های متعددی نشان داده است که امروزه جهت پیشگیری و اصلاح بسیاری از اختلالات رفتاری به عنوان اولین یا مهمترین گام می‌بایست به ارزیابی و پرورش مهارت‌های فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان پرداخته شود؛ زیرا اگر این افراد بخواهند از حداکثر ظرفیت‌های ذهنی و توانمندی‌های بالقوه خود بهره‌مند شوند می‌بایست از نگرشی مثبت نسبت به خود و همچنین انگیزه‌های قوی برای تلاش برخوردار شوند. اگرچه تأثیر نسبی آموزش مستقیم مهارت‌های شناختی و اجتماعی در مطالعات متعدد گزارش شده است (تونگ، رودباغ، فرناندز و لیم^۸، ۲۰۱۶). پادروند (۱۳۹۷)، پژوهشی تحت عنوان تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر نشاط ذهنی، ارتقای نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی دانش‌آموزان ششم دوره ابتدایی شهرستان رومشکان انجام داد. نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش نشاط ذهنی، نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی در دانش‌آموزان تاثیر

1. Winter, Spengler, Bermphohl, Singer & Kanske

2. Shi, Lin & Xie

3. Tapia-Gutierrez & Cubo-Delgado

4. social skills

5. Individual skills

6. Kazdin

7. Kaat & Lecavalier

8. Tonge, Rodebaugh, Fernandez & Lim

معنی داری داشته است. با توجه به نتایج پژوهش، آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش نشاط ذهنی، نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی در دانش‌آموزان توصیه می‌شود.

از سوی دیگر یکی دیگر از آموزش‌هایی که می‌تواند در تئوری ذهن کودکان موثر باشد و از میزان مشکلات رفتاری کودکان کاهش دهد آموزش مدیریت خود است. محققان معتقدند که مدیریت امری ذاتی است و انسان اگر در ویژگی‌های شخصیتی خود آمادگی‌های لازم برای ایفای نقش مدیریت را نداشته باشد، نمی‌تواند مدیر موفق باشد. لازم به ذکر است که در بحث مدیریت به دو حوزه عملکرد فردی و اجتماعی اشاره می‌شود. یک انسان در وهله اول باید مدیریت بر خود داشته باشد تا بتواند به مدیریت بر دیگران نائل شود. بنابراین همه انسان‌ها به آموزش مهارت مدیریت خود نیاز دارند اما نکته قابل توجه اینجاست که اگر این آموزش‌ها از دوره کودکی آغاز شود به دلیل این که شاکله شخصیت کودک در حال شکل‌گیری است، این مهارت می‌تواند به رشد شخصیت فرد برای کسب توانمندی‌های لازم به منظور مدیریت بر دیگران نیز کمک نماید (بیزینس ریویو، ۱۳۹۷). مهارت مدیریت خود نه تنها کودک را قادر به انجام امور شخصی و کسب خودآگاهی و کنترل هیجانات می‌نماید بلکه او را در زمینه روابط اجتماعی و مدیریت ارتباط با دیگران نیز توانمند می‌سازد (تیریزی، ۱۳۹۶). بنابراین اگر در دوره کودکی والدین و مربیان توجه کافی به نیازهای رشدی و مهارت‌آموزی کودکان نداشته باشند، یادگیری مهارت‌های زندگی در سنین نوجوانی و بزرگسالی بسیار سخت و دشوار می‌شود. زیرا بعد از نوجوانی، شخصیت و هوش هیجانی فرد بتدریج به وضعیت ثبات نسبی رسیده و اصلاح و شکل‌دهی رفتار، هزینه بیشتری برای والدین و جامعه خواهد داشت (گاتمن، ۱۳۹۵). فواید آموزش مدیریت خود در وهله اول به فرد و سپس به جامعه بر می‌گردد (فرانسیس، ویس و جویس، ۲۰۱۷). بنابراین به منظور آموزش مهارت‌ها لازم است از سال‌های اولیه زندگی، به صورت مستمر متناسب با توانمندی‌های رشدی کودک برنامه‌ریزی کرده و والدین در صدد دریافت اطلاعات و آگاهی‌های لازم به منظور تقویت مهارت‌های مورد نیاز کودکان باشند (لوهر و پرس، ۱۳۹۳).

اهمیت و ضرورت آموزش مهارت‌های اجتماعی و آموزش مهارت‌های مدیریت خود در سنین کودکی بر هیچ‌کسی پوشیده نیست، زیرا پایه‌های اصلی شخصیت انسان در دهه اول زندگی بویژه تا ۵ سالگی شکل می‌گیرد. بنابراین هر چه در جهت توانمندسازی این کودکان در سال‌های اولیه زندگی تلاش کنیم، سنگ بنای موفقیت و رشد همه جانبه آنها را در دوره نوجوانی و جوانی و حتی تا پایان عمر فراهم نموده ایم. بنابراین یکی از مهمترین نقش‌های والدین و مربیان برای رشد و تربیت کودکان، نقش الگویی آنهاست. ارائه الگوی انسان سالم، رشد یافته از نظر اخلاقی، مسئولیت‌پذیر در روابط اجتماعی و در همدل و مهربان با خود و دیگران می‌تواند به ثبات شخصیت و تقویت عزت نفس کودکان بینجامد. بنابراین به عنوان الگوی کارآمد، لازم است زمینه آموزش و تقویت مهارت‌های جسمانی-حرکتی و شناختی-اجتماعی کودکان را در سنین پیش از دبستان به منظور ارتقا مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های مدیریت بر خود در آنها فراهم کنید (موسی زاده و همکاران، ۱۳۹۷). از این رو ضرورت پرداختن به آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود و تاثیر آن بر نظریه ذهن کودکان باید مورد توجه محققین و کارشناسان حوزه تربیت و آموزش قرار گیرد. لذا فراهم نمودن راهکارهای آموزشی برای مربیان، والدین و مشاوران جهت کنترل مشکلات رفتاری عاطفی و ارتقا سلامت روانی کودکان با استفاده از آموزش مهارت‌های اجتماعی و آموزش مدیریت خود، قادر خواهد بود که دست اندرکاران عرصه تربیتی و سلامتی را توانمند نموده و در عرصه عملی کاربردهای وسیع داشته باشد. بنابراین مسأله اصلی پژوهش این است که: بین آموزش مهارت‌های اجتماعی و آموزش مدیریت خود به مربیان و والدین کودکان پیش‌دبستانی بر نظریه ذهن آنان چه تفاوتی وجود دارد؟

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر نیمه تجربی و طرح مورد استفاده در این پژوهش (طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون سه گروهی) دو گروه آزمایش و یک گروه کنترل و یک پیگیری یک ماهه بود. جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه مربیان و والدین کودکان مقطع پیش‌دبستانی شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۹۸ تشکیل دادند. برای انتخاب افراد نمونه از روش نمونه‌گیری در دسترس استفاده شد. بدین صورت که از مهدکودک‌های منطقه ۳ شهر تهران ۲ مهدکودک به طور تصادفی انتخاب شد و از هر مهد تعداد ۳۰ مربی و ۳۰ نفر از والدین کودکان مقطع پیش‌دبستانی انتخاب شد، و بر اساس نمرات بدست آمده از پرسشنامه پژوهش در سه گروه ۲۰ نفری (گروه آزمایش اول (۲۰ نفر)، گروه آزمایش دوم (۲۰ نفر) و گروه کنترل (۲۰ نفر)) جایدهی شد. گروه آزمایش اول تحت آموزش مهارت‌های اجتماعی (۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای) قرار گرفتند و گروه آزمایش دوم تحت آموزش مدیریت خود (۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای) قرار می‌گیرند و گروه کنترل نیز در لیست انتظار باقی ماند. لازم به ذکر است که مجوزهای لازم نیز از سازمان بهزیستی تهران گرفته شد. ملاک‌های ورود به پژوهش برای والدین کودکان پیش‌دبستانی: داشتن کودک در محدوده سنی پنج سال، حداقل سطح تحصیلات دیپلم، تمایل والدین برای شرکت در پژوهش، کسب نمرات پایین‌تر از میانگین در آزمون نظریه ذهن، عدم دریافت همزمان کودک از دیگر درمان‌های روانشناختی یا دارو درمانی، و عدم وجود اختلال‌های وخیم روان‌شناختی در والدین بود. ملاک خروج: غیبت بیش از دو جلسه در دوره آموزشی در نظر گرفته شد.

ابزارهای پژوهش:

الف) آزمون نظریه ذهن استیرنمن (۱۹۹۴): آزمون نظریه ذهن استیرنمن (۱۹۹۴) که برای رده سنی ۱۲-۵ سال تعبیه شده به صورت مصاحبه اجرا می‌شود و شامل تصاویر و داستان‌هایی است که آزماینده بعد از عرضه آنها به آزمودنی، سوالات استاندارد را مطرح می‌کند و به پاسخ صحیح آزمودنی نمره «۱» و به پاسخ غلط وی نمره «۰» می‌دهد. نمرات بالاتر نشانه دسترسی به سطوح بالاتر نظریه ذهن است. برای بررسی روایی این آزمون از روش‌های روایی محتوایی، همبستگی خرده‌آزمون با نمره کل و روایی همزمان استفاده شده است که در تمام موارد معنادار و بین ۰/۸۲ تا ۰/۹۶ متغیر بوده است. پایایی آزمون نیز بین ۰/۷۰ تا ۰/۹۴ گزارش شده است (قمرانی و همکاران، ۱۳۸۵). در پژوهش میکایلی و همکاران (۱۳۹۷) پایایی مقیاس نظریه ذهن بر اساس آلفای کرونباخ به دست آمده برابر با ۰/۷۸ است. در خصوص روایی و اعتبار آزمون نظریه ذهن، موریس و همکاران (۱۹۹۹) در چهار مطالعه جداگانه فرم ۷۸ سوالی این آزمون را بر روی گروهی از کودکان عادی، اوتیستیک و مبتلایان به اختلال روان‌پزشکی، کمبود نقص توجه و فزون‌کنشی و اختلالات اضطرابی اجرا نمودند، محققین دریافتند که عملکرد آزمودنی‌ها در آزمون، همبستگی معنی‌دار و مثبت با سن دارد. بدین معنی که آزمودنی‌های بزرگتر در مقایسه با کوچکترها به سطوح بالاتر و پیچیده‌تر نظریه ذهن دست می‌یافتند و عملکرد بهتری در خرده‌آزمون‌ها داشتند. از آنجایی که آزمون نظریه ذهن یک آزمون تحولی می‌باشد، این یافته قابل تبیین است و شاخصی از روایی آزمون محسوب می‌شود. به منظور اجراز روایی همزمان آزمون، سازندگان آزمون را به همراه دو آزمون نظریه ذهن تکلیف، خانه و عروسک‌ها و آزمون جعبه اسمارتیز-دو آزمون بازشناسی هیجانات «تست ادراک هیجانات از ادراک چهره و «تست ادراک هیجانات از علائم وضعی- «آزمون تفسیر اجتماعی، خرده‌مقیاس «تنظیم تصاویر آزمون هوشی و کسلر تجدید نظر شده برای کودکان»، «آزمون پذیرش نقش و «آزمون جان و ماری» (سنجش باور غلط ثانویه) بر روی ۷۸ نفر از کودکان طبیعی (۴۶ پسر و ۲۴ دختر) اجرا نمودند، ضریب همبستگی پیرسن و دو رشته‌ای نقطه میان آزمون نظریه ذهن و سایر آزمون‌ها بالا

و معنادار بود که این امر دلالت بر روایی همزمان آزمون دارد. علاوه بر این محققین ثبات درونی آزمون را نیز تعیین کردند. نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ برای کل آزمون ۰/۹۲ و برای هر یک از خرده آزمون‌های اول، دوم و سوم، به ترتیب ۰/۸۴، ۰/۸۶ و ۰/۸۵ می‌باشد.

مداخله‌های آموزشی:

برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی به مربیان و والدین کودکان پیش دبستانی پروتکل درمانی است که در ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای، برگرفته از موسی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، توسط پژوهشگر اجرا شد.

جدول ۱. خلاصه برنامه آموزش مهارت‌های اجتماعی ویژه والدین و مربیان

جلسات	شرح جلسه
جلسه اول	معارفه و آشنایی گروه و بیان تجربه مشکلات اجتماعی در خانه، مدرسه و جامعه از طرف اعضا آموزش مهارت آغاز گری در گفتگو، آموزش مهارت گوش دادن، آشنایی والدین با اهمیت و ضرورت مهارت‌های اجتماعی، یاد دادن برخی از مهارت‌ها در کودکان مانند (مهارت ارتباط موثر، سلام و احوالپرسی، معرفی خود، آشنایی با یک نفر و آشنایی با چند نفر، برقراری ارتباط چشمی و زبان بدن مثبت، شروع گفتگو از نقاط مشترک و پایان دادن به گفتگو، گوش دادن فعال)
جلسه دوم	آموزش مهارت ابراز احساسات منفی و مثبت، آموزش مهارت درخواست کمک و تقاضا از دیگران، آشنایی والدین با ویژگی‌های شناختی، هیجانی، اجتماعی و اخلاقی کودکان پیش از دبستان، یاد دادن برخی از مهارت‌ها به کودکان مانند (مهارت صحبت کردن مودبانه، استفاده از واژه‌های مودبانه، احترام به بزرگترها، تشکر کردن، معذرت خواهی، استفاده از عناوین محترمانه، و پذیرش تفاوت‌ها و احترام به تفاوت‌ها)
جلسه سوم	آموزش مهارت رد تقاضای نامعقول و مهارت نه گفتن به دیگران، آموزش مهارت عذرخواهی و پذیرفتن عذرخواهی دیگران، آشنایی والدین با مهارت‌های اجتماعی، بازی‌ها و فعالیت‌های مرتبط با آن، یاد دادن برخی از مهارت‌ها به کودکان مانند (مهارت دوست یابی، معرفی خود، دوستی با یک نفر و دوستی با چند نفر، پذیرش پیشنهادات درست دوست و رد پیشنهادات نادرست او، وفاداری و سازگاری، فواید دوستی، هدیه دادن به دوست و صمیمیت)
جلسه چهارم	آموزش مهارت رویارویی با ناکامی و کنترل هیجانی، ایجاد انگیزه و علاقه در والدین جهت یادگیری و به کار بستن مهارت‌های اجتماعی و استفاده از فعالیت‌های آن، تقویت دیدگاه مثبت در والدین نسبت به ویژگی‌های کودکان، یاد دادن برخی از مهارت‌ها به کودکان مانند (مهارت همدلی، شناخت احساسات خود، شناخت احساسات دیگران، پذیرش احساسات خود، احترام به احساسات دیگران، اهمیت قائل شدن برای دیگران، همدلی با دیگران)
جلسه پنجم	آموزش و مدیریت مهارت‌های اجتماعی مناسب کودک در منزل، تقویت توانمندی والدین به منظور بازبینی و اصلاح رفتار خود جهت اصلاح رفتار کودکان، ایجاد نگرش مثبت در والدین نسبت به اشتباهات رفتاری کودکان، یاد دادن برخی از مهارت‌ها به کودکان مانند (مهارت رعایت حریم شخصی، درک مفهوم حریم شخصی، احترام به حریم شخصی، رعایت حریم شخصی، نپزیدن وسط حرف دیگران، گفتگو در مورد موضوع مشترک، رعایت فاصله فیزیکی مناسب)
جلسه ششم	آموزش و مدیریت مهارت‌های اجتماعی مناسب کودک در مدرسه، توانمندی والدین جهت سپردن مسئولیت‌های متناسب با توانایی‌ها به کودکان، یاد دادن برخی از مهارت‌ها به کودکان مانند (مهارت رعایت نظم و قوانین، وضع قوانین، آشنایی با نظم و قوانین، پایبندی به قانون، مرتب کردن اتاق، شناخت و رعایت آداب قبل از خواب، درک پیامد عدم رعایت نظم و قوانین)
جلسه هفتم	آموزش و مدیریت مهارت‌های اجتماعی مناسب کودک در موقعیت‌های عمومی، ایجاد و تقویت توانایی والدین جهت انجام فعالیت‌ها و بازی‌های اجتماعی با کودکان
جلسه هشتم	مرور مباحث قبل و چگونگی مقابله با مشکلات در آینده

برنامه آموزش مدیریت خود به والدین کودکان پیش دبستانی پروتکل درمانی است که در ۸ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای، برگرفته از موسی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، توسط پژوهشگر اجرا شد.

جدول ۲. خلاصه برنامه آموزش مدیریت خود ویژه والدین

جلسات	شرح جلسه
جلسه اول	سه سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (جای گذاری وسایل خود، شانه کردن مو، استقلال در پوشیدن کفش، طی کردن پله ها با کمی کمک)
جلسه دوم	سه سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (کاهش اضطراب اجتماعی، انجام بازی های تقلیدی-نمایشی، استفاده از ژست های مختلف برای بیان احساسات و هیجانات، استقلال در توالی رفتن)
جلسه سوم	چهار سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (پوشیدن لباس با کمی کمک، کمک در کارهای خانه، سه چرخه سواری)
جلسه چهارم	چهار سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (درک نشانه های تشویق و ناراحتی والدین، درک داستان های سریالی، یادگیری مرتب کردن تخت خود، یادگیری آدرس منزل)
جلسه پنجم	پنج سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (به راحتی و بدون مشکل غذا خوردن، یادگیری کارهای ساده آشپزی، حمام رفتن با نظارت والدین)
جلسه ششم	پنج سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (علاقه زیاد به انجام فعالیت های تازه، نگرانی در رفتارهای جدید، تشخیص رفتارهای نامناسب و آگاه شدن از عواقب آن)
جلسه هفتم	شش سالگی: مهارت های جسمانی-حرکتی (افزایش مهارت های ورزشی، بازی حرفه ای با توپ)
جلسه هشتم	شش سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (افزایش دایره لغات، کسب اطلاعات بیشتر درباره جانداران و گیاهان، توانایی پذیرش مسئولیت های بیشتر)

برنامه آموزش مدیریت خود به مربیان کودکان پیش دبستانی پروتکل درمانی است که در ۸ جلسه ۹۰ دقیقه ای، برگرفته از موسی زاده و همکاران (۱۳۹۷)، توسط پژوهشگر اجرا شد

جدول ۳. خلاصه برنامه آموزش مدیریت خود ویژه مربیان

جلسات	شرح جلسه
جلسه اول	سه سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (شستن دست و صورت، آویزان کردن لباس ها، انداختن زباله داخل سطل، به خوبی دویدن، لگد زدن به توپ بزرگ)
جلسه دوم	سه سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (تقلید از رفتارهای مربی و یا کودکان بزرگ تر از خود، اجرای دستورالعمل های ساده در بازی، کم شدن بازی های انفرادی، انجام بازی های تقلیدی-نمایشی، استفاده از کلمات برای ابراز هیجانات خود، ایجاد توانایی کنترل خشم)
جلسه سوم	چهار سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (ماهرانه دست گرفتن قاشق، استفاده از دستمال برای تمیز کردن دست و صورت، کفش پا کردن و بستن بند کفش، کمک در کارهای ساده آشپزی، برداشتن ظرف غذا از روی میز)
جلسه چهارم	چهار سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (درک بازی های دو تا سه قانونه، انتخاب دوست و واکنش به هیجانات، تمرکز و توجه کافی برای اتمام یک فعالیت، پوشیدن لباس متناسب با موقعیت)
جلسه پنجم	پنج سالگی: مهارت های جسمانی حرکتی (یادگیری شماره تلفن، یادگیری اندک در مورد نحوه کار لوازم برقی، پایین آمدن از پله ها، ۵ تا ۸ ثانیه روی یک پا ایستادن)
جلسه ششم	پنج سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (بازی با گروه کوچکی از دوستان، رفتارهای موافق اجتماع)
جلسه هفتم	شش سالگی: مهارت های جسمانی-حرکتی (پشت میز نشستن و انجام دادن کارها، جست و خیز کردن با پاهایش، پیشرفت در هماهنگی حرکتی ظریف)
جلسه هشتم	شش سالگی: مهارت های شناختی اجتماعی (درک زمان و تاریخ به صورت ساده، درک تفاوت طرز تفکر دیگران، توانایی پذیرش مسئولیت بیشتر)

تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از اجرای پرسشنامه ها از طریق نرم افزار SPSS ۱۹ در دو بخش توصیفی و استنباطی (تحلیل کوواریانس) انجام پذیرفت.

یافته ها

در این بخش ابتدا توصیفی آماری از نظریه ذهن به عمل آمده، بر این اساس میانگین و انحراف معیار نمرات نظریه ذهن در مراحل پیش آزمون و پس آزمون در گروه های آزمایش و کنترل گزارش می شود.

جدول ۴. میانگین و انحراف معیار نظریه ذهن به تفکیک مرحله سنجش در گروه ها

متغیر	گروه	شاخص	پیش آزمون	پس آزمون	پیگیری
	آزمایش اول	میانگین	۲,۸۸	۳,۹۹	۴,۲۷
		انحراف معیار	۰,۲۹	۰,۲۶	۰,۱۷
نظریه ذهن	آزمایش دوم	میانگین	۲,۳۸	۴,۰۵	۴,۲۳
		انحراف معیار	۰,۳۴	۰,۱۶	۰,۱۵
	کنترل	میانگین	۲,۲۵	۲,۴۸	۲,۳۷
		انحراف معیار	۰,۱۳	۰,۱۲	۰,۰۹

همچنان که در جدول ۴ ملاحظه می شود میانگین در دو گروه آزمایش در مرحله پس آزمون و پیگیری، نسبت به پیش آزمون افزایش نشان می دهد. براساس نتایج مندرج در جدول، می توان چنین استنتاج کرد که آموزش مهارت های اجتماعی و مدیریت خود باعث افزایش نظریه ذهن شده است. در گروه کنترل نیز تغییر محسوسی مشاهده نمی شود.

جدول ۵. آزمون تحلیل کوواریانس چندمتغیری نمرات نظریه ذهن در دو گروه

اثر	آزمون	ارزش	F	درجه آزادی فرضیه	درجه آزادی خطا	Sig	مربع اتای جزئی
سطح	اثر پیلای	۰,۷۰	۴۸,۶۵۲	۲	۴۱	۰,۰۰۰	۰,۷۰
	لانداى ويلک	۰,۳۰	۴۸,۶۵۲	۲	۴۱	۰,۰۰۰	۰,۷۰
	اثر هتلینگ	۲,۳۷	۴۸,۶۵۲	۲	۴۱	۰,۰۰۰	۰,۷۰
سطح*گروه	بزرگترین ریشه روی	۲,۳۷	۴۸,۶۵۲	۲	۴۱	۰,۰۰۰	۰,۷۰
	اثر پیلای	۰,۵۳	۷,۶۵	۴	۸۴	۰,۰۰۰	۰,۲۷
	لانداى ويلک	۰,۴۸	۹,۱۸	۴	۸۲	۰,۰۰۰	۰,۳۱
	اثر هتلینگ	۱,۰۷	۱۰,۷۲	۴	۸۰	۰,۰۰۰	۰,۳۵
	بزرگترین ریشه روی	۱,۰۵	۲۲,۰۵	۲	۴۲	۰,۰۰۰	۰,۵۱

براساس جدول ۵ و ستون Sig، می توان فرض صفر (یعنی برابری میانگین طی تیمارها) را رد کرد. زیرا مقدار Sig کوچکتر از حداقل احتمال خطای نوع اول (۰,۰۵) شده است. در نتیجه همه آماره های آزمون شامل اثر پیلای، لانداى ويلک، اثر هتلینگ و بزرگترین ریشه روی نیز رای به رد فرض صفر می دهند.

جدول ۶. آزمون تحلیل کوواریانس یک‌راهه در متن تحلیل کوواریانس چندمتغیری

منبع	متغیر	مجموع مربعات نوع ۳	درجه آزادی	مجدور میانگین	F	Sig.	مربع اتای جزئی
سطح	Sphericity Assumed	۳۳,۹۴	۲	۱۶,۹۷	۶۰,۷۰	۰,۰۰۰	۰,۵۹
	Greenhouse-Geisser	۳۳,۹۴	۱,۵۹۹	۲۱,۲۳	۶۰,۷۰	۰,۰۰۰	۰,۵۹
	Huynh-Feldt	۳۳,۹۴	۱,۷۳۱	۱۹,۶۱	۶۰,۷۰	۰,۰۰۰	۰,۵۹
	Lower-bound	۳۳,۹۴	۱	۳۳,۹۴	۶۰,۷۰	۰,۰۰۰	۰,۵۹
سطح*گروه	Sphericity Assumed	۱۳,۷۳	۴,۰۰	۳,۴۳۱	۱۲,۲۷	۰,۰۰۰	۰,۳۷
	Greenhouse-Geisser	۱۳,۷۳	۳,۲۰	۴,۲۹۳	۱۲,۲۷	۰,۰۰۰	۰,۳۷
	Huynh-Feldt	۱۳,۷۳	۳,۴۶	۳,۹۶۴	۱۲,۲۷	۰,۰۰۰	۰,۳۷
	Lower-bound	۱۳,۷۳	۲,۰۰	۶,۸۶۲	۱۲,۲۷	۰,۰۰۰	۰,۳۷
(خطا) سطح	Sphericity Assumed	۲۳,۴۸	۸۴	۰,۲۸			
	Greenhouse-Geisser	۲۳,۴۸	۶۷,۱۴	۰,۳۵			
	Huynh-Feldt	۲۳,۴۸	۷۲,۷۰۳	۰,۳۲			
	Lower-bound	۲۳,۴۸	۴۲	۰,۵۶			

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد، در رابطه با عامل درون‌گروهی مقدار F محاسبه شده برای اثر مراحل (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری) در سطح ۰,۰۵ برای نظریه ذهن معنادار است ($p < ۰,۰۵$). در نتیجه بین میانگین نمرات پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری نمرات نظریه ذهن در مراحل سه‌گانه پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری تفاوت معنادار وجود دارد. نتایج آزمون تعقیبی بونفرنی به منظور بررسی تفاوت بین میانگین‌ها در مراحل درمانی محاسبه شد نتایج نشان داد تفاوت بین نظریه ذهن در مراحل پیش‌آزمون با پس‌آزمون، پیش‌آزمون با پیگیری تفاوت معنی‌دار وجود دارد. همچنین بین نمرات نظریه ذهن در مرحله پس‌آزمون نسبت به مرحله پیگیری تفاوت معنی‌دار وجود ندارد، به طوری که نمرات نظریه ذهن در مرحله پیگیری نسبت به مرحله پس‌آزمون تغییر معنی‌دار نداشته است. همچنین با توجه به نتایج جدول فوق در رابطه با تعامل عوامل مراحل و گروه، مقدار F محاسبه شده برای اثر مراحل (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری) بین دو گروه آزمایشی و گروه کنترل در سطح ۰,۰۵ برای نظریه ذهن معنادار است ($p < ۰,۰۵$). در نتیجه بین میانگین نمرات پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری نظریه ذهن در سه گروه تفاوت معنادار وجود دارد. با توجه به نتایج جدول ۶، برای عامل بین‌گروهی مقدار F محاسبه شده در سطح ۰,۰۵ معنادار است. در نتیجه بین میانگین کلی نمرات نظریه ذهن در گروه آزمایشی و گروه کنترل تفاوت معنادار وجود دارد. نتایج آزمون تعقیبی بونفرنی به منظور بررسی تفاوت بین میانگین‌ها در سه گروه محاسبه شد. نتایج در جدول زیر مشاهده می‌شود.

جدول ۷. جدول مقایسه‌های دو تایی با اصلاح بونفرونی

متغیر	گروه (I)	گروه (J)	اختلاف میانگین (I-J)	خطای استاندارد	Sig.	بازه اطمینان ۹۵٪	
						کران پایین	کران بالا
کنترل	کنترل	آزمایش اول	*-۱,۳۴۶۷	۰,۲۵	۰,۰۰۰	-۱۰,۹۶	-۰,۷۳
		آزمایش دوم	*-۱,۱۹۱۱	۰,۲۵	۰,۰۰۰	-۱۰,۸۱	-۰,۵۸
نظریه ذهن	آزمایش اول	کنترل	*۱,۳۴۶۷	۰,۲۵	۰,۰۰۰	۰,۷۳	۱,۹۶
		آزمایش دوم	۰,۱۶	۰,۲۵	۱,۰۰۰	-۰,۴۶	۰,۷۷
آزمایش دوم	کنترل	آزمایش اول	*۱,۱۹۱۱	۰,۲۵	۰,۰۰۰	۰,۵۸	۱,۸۱
		آزمایش اول	-۰,۱۶	۰,۲۵	۱,۰۰۰	-۰,۷۷	۰,۴۶

همان‌طور که در جدول ۷ مشخص است، در هر دو متغیر بین میانگین گروه کنترل با دو گروه آزمایش تفاوت معناداری وجود دارد. برای بررسی ماندگاری اثر درمان در مرحله‌ی پیگیری از آزمون t بین مرحله‌ی پیش‌آزمون و پیگیری برای مقایسه استفاده شد.

جدول ۸. نتایج آزمون t-زوجی

متغیر	میانگین	t	درجه آزادی	Sig.
نظریه ذهن	۱,۱۱۷	۷,۱۸۵	۴۴	۰,۰۰۰

نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد تفاوت‌ها بین نمرات اختلافی پیگیری-پیش‌آزمون بین گروه‌های آزمایش و گروه کنترل تفاوت وجود دارد ($P < ۰.۰۵$). بنابراین اثر آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود بر افزایش نظریه ذهن در طول زمان معنادار بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف مقایسه اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود به مربیان و والدین کودکان پیش دبستانی بر نظریه ذهن آنان انجام شد. تفاوت بین آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود در سطح ۰,۰۵ برای متغیرها معنی‌دار می‌باشد؛ بنابراین، با توجه به میانگین‌های مرحله‌ی پس‌آزمون می‌توان گفت آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود تاثیر معنادار بیشتری بر افزایش نظریه ذهن داشته است. همچنین اثر آموزش مهارت‌های اجتماعی و مدیریت خود بر افزایش نظریه ذهن در طول زمان معنادار بوده است. در راستای نتایج بدست آمده لمبرگر و همکاران (۲۰۱۸)، پژوهشی تحت عنوان نقش آموزش یادگیری اجتماعی-هیجانی بر رشد اجتماعی دانش آموزان انجام دادند. نتایج نشان داد که آموزش یادگیری اجتماعی-هیجانی توانسته است میزان رشد اجتماعی در دانش آموزان را افزایش دهد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که این آموزش در مدارس به صورت گسترده به کار برده شود. پادروند (۱۳۹۷)، پژوهشی تحت عنوان تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر نشاط ذهنی، ارتقای نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی دانش آموزان ششم دوره ابتدایی شهرستان رومشکان انجام داد. نتایج نشان داد

که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش نشاط ذهنی، نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی در دانش‌آموزان تاثیر معنی‌داری داشته است. با توجه به نتایج پژوهش، آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش نشاط ذهنی، نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی در دانش‌آموزان توصیه می‌شود. سال‌های پیش از دبستان، به دلیل شکل‌گیری پایه‌های شخصیت کودک یکی از مهمترین دوره‌های رشد بشمار می‌آید و آنچه در این دوران رخ می‌دهد، به طور اساسی بر فرآیند تربیت کودک در دوره‌های بعد نیز تاثیرگذار است. در این دوران می‌توان با تقویت فرآیند جامعه‌پذیری کودکان، بنای یک زندگی سالم و سعادت‌مندانه را برای نسل آینده پایه‌گذاری کرد. اهمیت توجه به شناسایی و شکوفایی استعداد‌های کودکان با احترام به تفاوت‌های فردی آنها با یکدیگر، نقش بی‌بدیل و شایان توجهی در زمینه‌سازی برای رشد نظریه ذهن در کودکان دارد. طبق این یافته می‌توان نتیجه گرفت که سازه شناختی تئوری ذهن می‌تواند متاثر از شرایط یادگیری محیطی باشد. یافته‌های این فرضیه با تحقیقات عبدالله زاده رافی (۱۳۸۹) که پیشنهاد می‌کند رشت به تنهایی برای تحول نظریه ذهن کفایت نمی‌کند بلکه تجربه می‌تواند بر تحول آن موثر واقع شود، همسو است. همچنین ثابت شده است که تعاملات اجتماعی با والدین، سایر بزرگسالان، خواهر و برادر و همسالان به شکل‌گیری سریع‌تر تحول باور کاذب در کودکان منجر می‌شود. لذا احتمال دو سویه بودن رابطه بین تئوری ذهن و مهارت اجتماعی و مدیریت خود بیش از پیش تایید می‌شود. به طور کل یافته‌های این پژوهش بیشتر در راستای رویکرد نظریه ذهن بود. در این رویکرد اعتقاد بر این است که ارتباطات و تجربه و یادگیری اجتماعی منشا رشد درک کودکان از ذهن است. در همین راستا تحقیقات نشان داده‌اند که آموزش نظریه ذهن موجب ارتقا سطح نظریه ذهن در کودکان پیش‌دبستانی شده است (خانجانی و هداوندخانی، ۱۳۸۸). این نتایج که خود شاهدهی بر تاثیرپذیری رشد تئوری ذهن از عوامل اجتماعی است، می‌تواند فرضیه صرفاً زیستی بودن این توانایی شناختی را به چالش بکشاند. از طرفی مشاهده شده که عملکرد نظریه ذهن در کودکان با افزایش سن و تجربیات بهبود می‌یابد، زیرا با وجود کودک به مدرسه، وی از نظر زبانی رشد بیشتری می‌کند و فرصت‌های تعامل اجتماعی بیشتری را با همسالان و معلمان به دست می‌آورد؛ بنابراین محیط اجتماعی می‌تواند موجب رشد نظریه ذهن در کودک شود (گرمایی و موللی، ۱۳۹۲)؛ زیرا تعاملات اجتماعی مثبت، فرصت‌هایی را برای یادگیری بیشتر درباره ارتباط بین تفکر و رفتار به وجود می‌آورند و درک فزاینده از ذهن خود و دیگران نیز، منجر به رفتار اجتماعی موفقیت‌آمیز می‌شود. در کل نتایج این پژوهش با دیدگاه تحولی پیمازه ناهمخوان است. به این ترتیب که کودکان در دوره پیش‌دبستان خودم‌محور نیستند و می‌توانند دیدگاه دیگران را در نظر بگیرند. از سوی دیگر آموزش مدیریت خود نیز باعث بهبود نظریه ذهن در کودکان پیش‌دبستانی می‌گردد. خیلی‌ها معتقدند که مدیریت امری ذاتی است و انسان اگر در ویژگی‌های شخصیتی خود آمادگی‌های لازم برای ایفای نقش مدیریت را نداشته باشد، نمی‌تواند مدیر موفق باشد. لازم به ذکر است که در بحث مدیریت به دو حوزه عملکرد فردی و اجتماعی اشاره می‌شود. یک انسان در وهله اول باید مدیریت بر خود داشته باشد تا بتواند به مدیریت بر دیگران نائل شود. بنابراین همه انسان‌ها به آموزش مهارت مدیریت خود نیاز دارند اما نکته قابل توجه اینجاست که اگر این آموزش‌ها از دوره کودکی آغاز شود به دلیل این‌که شاکله شخصیت کودک در حال شکل‌گیری است، این مهارت می‌تواند به رشد شخصیت فرد برای کسب توانمندی‌های لازم به منظور مدیریت بر دیگران نیز کمک نماید (موسی زاده و همکاران، ۱۳۹۷). اهمیت و ضرورت مهارت مدیریت بر خود آن‌هم در سنین کودکی بر هیچ‌کسی پوشیده نیست، زیرا پایه‌های اصلی شخصیت انسان در دهه اول زندگی بویژه تا ۵ سالگی شکل می‌گیرد. بنابراین هر چه در جهت توانمندسازی این کودکان در سال‌های اولیه زندگی تلاش کنیم، سنگ بنای موفقیت و رشد

همه جانبه آنها را در دوره نوجوانی و جوانی و حتی تا پایان عمر فراهم نموده ایم. یکی از مهمترین نقش‌های والدین و مربیان برای رشد و تربیت کودکان، نقش الگویی آنهاست. ارائه الگوی انسان سالم، رشد یافته از نظر اخلاقی، مسئولیت‌پذیر در روابط اجتماعی و در همدل و مهربان با خود و دیگران می‌تواند به ثبات شخصیت و تقویت عزت نفس کودکان بینجامد. بنابراین به عنوان الگوی کارآمد، لازم است زمینه آموزش و تقویت مهارت‌های جسمانی-حرکتی و شناختی-اجتماعی کودکان را در سنین پیش از دبستان به منظور ارتقا مهارت مدیریت بر خود در آنها فراهم کنید.

همچنین مهارت‌های اجتماعی نیز از اوایل کودکی شکل می‌گیرند. مهارت‌های اجتماعی در کودکان سبب افزایش ظرفیت کودکی در برقراری ارتباط موفق با بزرگسالان و همسالان می‌شود. بر اساس نظریه ذهن که تمرکز آن بر کودکان ۳ تا ۶ ساله است، محققان معتقدند که کودکان در این سن قادرند افکار و باورهای دیگران را درک کنند. به اعتقاد این محققان، کودکان ۴ ساله می‌توانند درک کنند که برخی باورهای افراد ممکن است اشتباه و غلط باشد. بر طبق این نظریه، کودکان قادرند احساسات و زمینه بروز آنها را، دلایل بروز رفتار و نتایج آن را درک و توصیف کنند. تعاملات اجتماعی در کودکان شامل ارتباط با والدین، مربیان و همسالان است و از اوایل کودکی در آنها شکل می‌گیرد. اولین ارتباط و تعامل کودک، با والدین آغاز می‌شود و کم‌کم همسالان و دیگر افراد مانند مربیان را نیز در بر می‌گیرد. کودک در ابتدا حمایت و امنیت را در خانواده و در کنار والدین خود درک کرده، به آنها اعتماد می‌کند و دلبستگی در او شکل می‌گیرد. موفقیت در برقراری تعاملات اجتماعی ضامن موفقیت کودک در سال‌های بعدی زندگی است. ارتباط کودک با همسالان نیز نقش مهمی در رشد و پرورش کودک و توسعه روابط بین فردی دارد. بر اساس نظریه ذهن، کودکان می‌توانند مفهوم مشارکت و همکاری با دیگران به ویژه همسالان را درک کنند. آنها می‌توانند خود را با قواعد و قوانین گروهی سازگاری کرده و از راهبردهای حل مساله بهره ببرند. از جمله محدودیت‌های این پژوهش محدود بودن نمونه مورد بررسی از مربیان و والدین کودکان پیش دبستانی است که این تعداد نمی‌تواند معرف خوب و کافی برای جامعه باشد. بنابراین تعمیم دادن نتایج فقط به جامعه مورد نظر منطقی و امکان‌پذیر است، و برای سطوح دیگر باید با رعایت احتیاط این کار را انجام دهیم. همچنین داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌های خود گزارش دهی تهیه شده‌اند که ممکن است سوگیری‌های پاسخ‌دهی در آنان وجود داشته باشد. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی از مشاهده، مصاحبه رفتاری و مصاحبه ساختاریافته و نیمه ساختاریافته داده‌های دقیق‌تری در مورد متغیرهای اندازه‌گیری شده فراهم آورد. به نظر می‌رسد ایجاد شیوه‌ای عملی به جای پرسشنامه برای ارزیابی اختلالات رفتاری و نظریه ذهن در کودکان پیش دبستانی در بررسی این متغیرها در کودکان خردسال سودمند باشد. پیشنهاد می‌شود، معلمان و مربیان آموزشی، روش‌های آموزش مدیریت خود را به عنوان یک راه حل جهت بهبود و تقویت مهارت‌های اجتماعی کودکان به کار گیرند. ایجاد انعطاف لازم در حین تدریس و تعامل و تماس شاگردان به هم که زمینه‌ای جهت افزایش و ارتقا مهارت‌های اجتماعی است، در روش‌های فعال به حداقل می‌رسد در حالی که با استفاده از روش آموزش مدیریت خود قابل حصول است.

منابع

بایزیدی، مژگان. (۱۳۹۲). رابطه نقص در نظریه ذهن با پرخاشگری با میانجیگری تنظیم هیجان در کودکان پیش دبستانی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.

بیزینس ریویو، هاروارد. (۱۳۹۷). درباره مدیریت خود. مترجم سید محمد تقی زاده مطلق. تهران: انتشارات هنوز.

- پادروند، پیمان. (۱۳۹۷). تاثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر نشاط ذهنی، ارتقای نظریه ذهن و رفتارهای مدنی تحصیلی دانش‌آموزان ششم دوره ابتدایی شهرستان رومشکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه لرستان.
- تبریزی، مصطفی. (۱۳۹۶). ارزیابی رشد سال‌های سرنوشت‌ساز کودک از تولد تا ۶ سالگی. تهران: انتشارات فراوان.
- تبریزی، مصطفی. (۱۳۹۶). ارزیابی رشد سال‌های سرنوشت‌ساز کودک از تولد تا ۶ سالگی. تهران: انتشارات فراوان.
- خانجانی، زینب و هداوندخانی، فاطمه. (۱۳۸۸). نظریه ذهن: تحول و رویکردها. فصلنامه پژوهش‌های نوین روانشناختی، سال چهارم، شماره ۱۶.
- عبدالله‌زاده رافی، مهدی. (۱۳۸۹). رابطه نظریه ذهن با عوامل فردی و خانوادگی در دانش‌آموزان عقب‌مانده ذهنی ۸ تا ۱۴ سال. پایان‌نامه تحصیلی کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- قمرانی، امیر؛ البرزی، شهلا و خیر، محمد. (۱۳۸۵). بررسی روایی و اعتبار آزمون نظریه ذهن در گروهی از دانش‌آموزان عقب‌مانده ذهنی و عادی شهر شیراز. مجله روانشناسی، ۱۰ (۲)، ۱۸۱-۱۹۹.
- کازدین، آ. ا. (۱۳۸۹). روان‌درمانی کودک. ترجمه حسین تونزنده جانی و محمدعلی قنایزچی. مشهد: انتشارات سنبله.
- گاتمن، جان. (۱۳۹۵). پرورش هوش هیجانی در کودکان. ترجمه حمیدرضا بلوچ. تهران: انتشارات رشد.
- گرمایی، مهدی و موللی، گیتا. (۱۳۹۲). توانش‌های شناخت، نظریه ذهن و حافظه دیداری در کودکان کم‌شنوا. مجله تعلیم و تربیت استثنایی، ۲ (۴)، ۱۰۲-۱۱۵.
- لوهر، جیمی و یرس، جن‌مه. (۱۳۹۳). روان‌شناسی و علوم تربیتی. ترجمه سیامک ملکی. تهران: انتشارات ارجمند.
- موسی‌زاده، زهره؛ سلطانی‌نژاد، محدثه و محسن‌زاده، زینب. (۱۳۹۷). آموزش مهارت‌های اجتماعی پیشرفته (مهارت‌های ویژه کودکان پیش از دبستان). طرح پژوهشی، تهران.
- موسی‌زاده، زهرا و قالیباف، عروج. (۱۳۹۷). آموزش مهارت‌مدیریت خود (راهنمای عملی والدین و مربیان). تهران.
- میکاییلی، فرزانه؛ صدیقی، زهرا و عیسی‌زادگان، علی. (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی از طریق الگوی یادگیری مشاهده‌ای بندورا بر بهبود این مهارت‌ها و نظریه ذهن دختران و پسران پیش‌دبستانی. مجله شناخت اجتماعی، ۱ (۷)، ۷۲-۹۱.

Berenguer, C., Miranda, A., Colomer, C., Baixauli, I., & Roselló, B. (2018). Contribution of theory of mind, executive functioning, and pragmatics to socialization behaviors of children with high-functioning autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 48(2), 430-441.

Cantin, R. H., Gnaedinger, E. K., Gallaway, K. C., Hesson-McInnis, M. S., & Hund, A. M. (2016). Executive functioning predicts reading, mathematics, and theory of mind during the elementary years. *Journal of Experimental Child Psychology*, 146, 66-78.

Francis H. Wise Ph. D., Joyce M. Wise. (2017). *Who's Boss?: Training Children in Self-Management*. Publisher, Wise Publications.

- Lee, I. H., Rojewski, J. W., Gregg, N., & Jeong, S. O. (2015). Postsecondary education persistence of adolescents with specific learning disabilities or emotional/behavioral disorders. *The Journal of Special Education*, 49(2), 77-88.
- Lemberger, M. E., Carbonneau, K. J., Selig, J. P., & Bowers, H. (2018). The Role of Social-Emotional Mediators on Middle School Students' Academic Growth as Fostered by an Evidence-Based Intervention. *Journal of Counseling & Development*, 96(1), 27-40.
- Murray, K., Johnston, K., Cunnane, H., Kerr, C., Spain, D., Gillan, N.,... & Happé, F. (2017). A new test of advanced theory of mind: The "Strange Stories Film Task" captures social processing differences in adults with autism spectrum disorders. *Autism Research*, 10(6), 1120-1132.
- Ondobaka, S., Kilner, J., & Friston, K. (2017). The role of interoceptive inference in theory of mind. *Brain and cognition*, 112, 64-68.
- Rabinowitz, N. C., Perbet, F., Song, H. F., Zhang, C., Eslami, S. M., & Botvinick, M. (2018). Machine theory of mind. *arXiv preprint arXiv:1802.07740*.
- Schaafsma, S. M., Pfaff, D. W., Spunt, R. P., & Adolphs, R. (2015). Deconstructing and reconstructing theory of mind. *Trends in cognitive sciences*, 19(2), 65-72.
- Shi, Z. M., Lin, G. H., & Xie, Q. (2016). Effects of music therapy on mood, language, behavior, and social skills in children with autism: A meta-analysis. *Chinese Nursing Research*, 3(3), 137-141.
- Tapia-Gutierrez, C. P., & Cubo-Delgado, S. (2015). Social Skills for the Teaching Performance in Chile: Perceptions of Teachers and Principals. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 1069-1073.
- Tonge, N. A., Rodebaugh, T. L., Fernandez, K. C., & Lim, M. H. (2016). Self-reported social skills impairment explains elevated autistic traits in individuals with generalized social anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders*, 38, 31-36.
- Winter, K., Spengler, S., BERPohl, F., Singer, T., & Kanske, P. (2017). Social cognition in aggressive offenders: Impaired empathy, but intact theory of mind. *Scientific reports*, 7(1), 670.